

Олег Павлишин

кандидат історичних наук, доцент,
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Oleh Pavlyshyn

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Ivan Franko Lviv National University,
pavlyshynoleh@yahoo.com

Російський вектор зовнішньої політики Євгена Петрушевича

Russian foreign policy vector of Yevgeny Petrushevich

У статті розглянуто спроби диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича налагодити зв'язки з російськими еміграційними колами задля союзу у боротьбі з більшевиками.

Ключові слова: Євген Петрушевич, Василь Панейко, Антон Денікін, зовнішньополітичні орієнтації, російська еміграція, дипломатія.

This article is analyzed an attempt to conclude relations by ZUNR dictator Yevgen Petrushevych with Russian emigration for anti-Bolshevik coalition.

Key words: Yevgen Petrushevych, Vasyl Paneiko, Anton Denikin, Foreign policy, Russian emigration, diplomacy.

Перехід Галицької Армії у Наддніпрянщину в середині липня 1919 р. та її включення в боротьбу проти більшовиків не подолали розбіжностей поміж Є. Петрушевичем і С. Петлюрою, які розпочалися в період правління ЗУНР у Східній Галичині й поглибилися внаслідок проголошення Диктатури¹. За Збручем

¹ Павлишин О. Міністерство Галицьких справ УНР у Кам'янці на Поділлі (липень–жовтень 1919) // Проблеми вивчення історії української

конфлікт розгорівся в площині зовнішньополітичних орієнтацій. Якщо С. Петлюра схилився до порозуміння з Польщею, галицький лідер звертав погляди в бік антибільшовицьких сил Росії.

Уперше ознаки нового конфлікту виявилися під час здобуття Києва об'єднаними силами Дієвої та Галицької армій. 30 серпня 1919 р. передові частини українського війська дісталися передмість Києва, а наступного дня встановили контроль над Арсеналом, Печерською Лаврою, Міською Думою, складами продовольства на Цитаделі й поставили охорону на причілку мосту через Дніпро. У той час, коли мешканці Києва та члени міської управи вітали українських вояків, як визволителів з-під більшовицького ярма, до столиці з району Печерська вступали підрозділи Добровольчої Армії. Чисельніші підрозділи росіян зуміли обеззброїти галицькі частини і обійняли владу в українській столиці. Розброєних галичан денікінці перевели до концтабору в Дарниці².

Українське командування вислало делегацію на перемовини з генералом Бредовим, який очолював російські частини, що вступили до Києва. На пропозицію припинити конфлікт й встановити демаркаційну лінію, Бредов відповів, що С. Петлюри не визнає, а російських офіцерів, які служать в українській армії вважає зрадниками. Натомість погодився перемовляти з командуванням Галицької Армії. В результаті Бредов й А. Кравс внаслідок перемовин уклали угоду про припинення збройного

революції 1917–1921 років. К., 2016. Вип. 12. С. 206-222; *Його ж.* Об'єднання УНР і ЗУНР: політико-правовий аспект (кінець 1918 р. – перша половина 1919 р.) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37/1. С. 344-349.

² *Глацук Василь.* На рідній землі в неволі! (В чотиролітні роковини здобуття Київa) // Український Скиталець. Відень, 1923. Вересень. Ч. 17-18 (39-40). С. 43.

конфлікту й відступ Галицької Армії з Києва³. За твердженням Івана Кедрина, генералові А. Кравсові за психікою був ближчим російський генерал Бредов, а не наддніпрянські старшини. Галицький командувач не знав й не розумів законів революційного ведення війни, коли треба було одноосібно й оперативно приймати рішення, які відповідали національно-державним інтересам України⁴.

Головне українське командування розпочало нові перемовини, але вони не дали позитивних результатів⁵. Щоб уникнути кровопролиття українські війська відступили на лінію Житомир–Бердичів–Козятин.

Тоді Олександр Жуковський у записній книжці занотував: «3.IX.1919 р. Части з Києва виходять з тим з чим прийшли. Все майно залишається в Києві. Не пишуть, але розуміється Дені[кін] забирає все майно. Доглядати за виконанням умов призначається спільна Комісія Штабів. Підписали 31. Всі ці преговори санкціонують Галицька Начальна Команда. Є точно застереження, що Галицька Начальна Команда нічого спільного не має з Петлюрою. Все це представлене на усмотрення Диктатору. Диктатор об'яснив, що Денікін не говорив би з Петлюрою, що Галицька Армія є цілком окрема політична одиниця і, що вона б'ється з більшовиками без жадних політичних гасел, а має з Петлюрою виключно оперативний зв'язок»⁶.

Фатальна ситуація в столиці негативно вплинула на моральний стан українських військ. Наддніпрянські кола звинувачу-

³ Див.: *Лев Шанковський*. Наступ на Київ в 1919 році (стратегічний і політичний нарис) // Його ж. Українська армія в боротьбі за державність, Мюнхен: Дніпрова Хвиля 1958, с. 169-170.

⁴ *Кедрин Іван*. Декляративна і дійсна соборність // Вісті комбатанта. Торонто; Нью-Йорк, 1969. Ч. 1. С. 19.

⁵ *Лев Шанковський*. Наступ на Київ в 1919 році (стратегічний і політичний нарис), с. 170.

⁶ [*Олександр Жуковський*]. Записна книжечка О. Жуковського з 1919 року // Український Історик, Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен 1986, ч. 3-4, с. 109.

чували у втраті Києва галичан, стверджуючи, що Є. Петрушевич має намір помиритися з денікінцями й поширювали чутки про прихильне ставлення диктатора до офіцерів-росіян. Зокрема, підполковник Я. Макогон доповідав військовому аташе Збройних Сил Південної Росії у Польщі, що Є. Петрушевич укриває у своїй армії та не дає арештовувати офіцерів-гетьманців та білогвардійців⁷.

У цей час ставлення диктатора до А. Денікіна спробував з'ясувати син Євгена Чикаленка – Лев, який прибув до Кам'янця на Поділлі й, за спонуканням Є. Петлюри, відвідав Є. Петрушевича. Свої враження від розмови з керманичем ЗУНР він занотував так: «У мальовничому турецькому замку над Смотричем біля мосту містився постій «диктатора». Проїшов я до диктатора досить легко, без жадних перепусток та рекомендацій. Розказав у почекальні, хто я і в якій справі прийшов, і через хвилину після доповіді диктаторові був допущений до його кабінету. Він зустрів мене при самих дверях. Високого росту, худий, трохи похилий. Він лагідно привітався, попросив сісти, сам сів. З перших слів мені стало ясно, що прийняли мене так швидко через моє прізвище.

Диктатор розпитував про батька, висловив свою повагу і оповідав про якусь послугу, що він батькові десь недавно зробив. Де батько тепер він не знає, не знав цього й я... Переходжу до справи. Ставлю питання руба: коротко і ясно. Чи з його відома склалися події в Києві так, як вони склалися?

– Так! З добровольчою армією битися не будемо.

– Чому? – питаю.

– Не маємо сили, за ними ціла Росія...

Зі стриманим обурення доводжу, що то помилка. Подаю факти із свого досвіду. Запевнення мобілізованого солдата на Печерському під час відвідин Стенселя, переляк селян на

⁷ Ковальчук Михайло. Невідома війна 1919 року: українсько-білогвардійське збройне протистояння: Наукова монографія. Київ: Темпора, 2006. С. 452.

Київщині перед приходом «яниківців», «золотопогонників», подаю низку вже знаних фактів про прояви деморалізованості Добровольчої Армії... Ніщо, очевидно, до свідомості диктатора не доходить. Нарешті чую інший «доказ» того, що проти Добармії неможливо галичанам воювати:

«За Денікіном стоїть ціла Антанта, а на конфлікт з нею ми не підемо». Знову пробую ознайомити диктатора з нашим наддніпрянським досвідом. Згадую останні дні Скоропадського, згадую Одесу, Григорієва, що гнав у «Антанту», як сам хотів... Нічого. Тільки меншає лагідність в обличчі диктатора та більше сухість, утома чи нудьга...»⁸.

Здавалося, що прикрий провал наступальної операції стане винятком. Безчинства денікінців на зайнятих ними територіях спричинилися до зростання антиросійських настроїв в Україні. Відтак 24 вересня 1919 р. Є. Петрушевич поставив свій підпис у зверненні Директорії та уряду УНР до українського народу, зі закликом до боротьби проти армії А. Денікіна. Відозва закликала: «Всі, хто має силу і любов до свободи, в кому не згасло стремління до землі і волі, всі, кому дорога демократична Єдина Соборна Українська Республіка, вставайте до посліднього рішучого бою з нашим ворогом»⁹. З цього дня Галицька Армія разом з Дієвою боролася вже на двох фронтах – проти більшовиків та денікінців.

Проте чергова декларація єдності національних сил не послабила взаємної недовіри поміж С. Петлюрою і Є. Петрушевичем. Головний Отаман підозрював Диктатора в таємних

⁸ Лев Чикаленко. Уривки зі спогадів з років 1919–1920, Нью-Йорк: «Наша Батьківщина» 1963 (= «Мемуарна бібліотека»), с. 33-34.

⁹ Доценко О. Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Київ; Львів, 1923. Т. II. Кн. 4: 1917–1922. С. ; Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. III / Упорядник В. Сергійчук. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999; Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. III / Упорядник В. Сергійчук. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. С. 117-119.

перемовинах з А. Денікіним. Той, навзаєм, вважав, і небезпідставно, що С. Петлюра тишком домовляється з поляками. Настрій галичан пригнічувала вістка про те, що наддніпрянський уряд заключив перемир'я з поляками, встановивши демаркаційну лінію по річці Збруч¹⁰. Окрім того, стало відомо, що С. Петлюра встановив контакти з більшовиками за посередництвом швейцарського комуніста Пляттена.

Непевна ситуація в Україні спонукала галицькі еміграційні кола у Відні та окремих представників ЗУНР на Мировій конференції у Парижі до пошуку альтернативних варіантів зовнішньополітичних орієнтацій. У другій половині серпня 1919 р. Кость Левицький на сторінках віденського часопису «Український Прапор» опублікував концептуальний текст «Куди дороги?». У статті після аналізу військово-політичної ситуації в Наддніпрянщині, К. Левицький підсумував: «Тому мілітарне перемир'я української армії з російськими протибольшевицькими арміями вирінає із сучасної ситуації, аби скоротити боєвий фронт, себе не поборювати на полі війни, а спільними силами знищити большевицьку язву. Поклавши отсе за основу мають дипломатичні чинники обох сторін України і Росії підготовити другу і головну умову, якою має бути конфедерація (союз) обох держав: України і Росії, що стануть дійсним і природним заборолом сходу супроти всякого посягання Поляків, Румунів чи когонебудь другого. Проти такого союзу не годні устоятися ні Поляки ні Румуни з їх імперіялістичними посяганнями на чужі землі, та проти цього не стануть й держави антанти, бо лиш така розв'язка питання двох найбільших народів на сході сотворить лад і спокій на великім просторі сходу Європи»¹¹.

На статтю К. Левицького відгукнувся у Кам'янці співробітник диктатора Осип Назарук, який відзначив, що «Цей

довголітний український працівник став в ній виразно на ґрунт політичної орієнтації в сторону Москви»¹². Втім далі він зауважив: «При вирішуванні сего питання все мусимо пам'ятати про наш принцип, якого ніколи не зречемося – це Самостійна Українська Держава. І тільки з тим можемо увійти в союз, хто нам дасть і може дати більше змоги, дійсно побудувати Самостійну Українську Державу»¹³.

Питання порозуміння з російськими антибільшовицькими силами розглядали в об'єднаній українській дипломатичній місії у Парижі. З цього приводу думки делегатів розділилися. Григорій Сидоренко та Михайло Лозинський (а перед загибеллю – й Дмитро Вітовський) ставилися до такої перспективи досить обережно. Натомість галичанин Василь Панейко, буковинець Артем Галіп та наддніпрянці Арнольд Марголін Шульгин вважали, що з російською делегацією варто перемовляти¹⁴. Зокрема, вони контактували з колишнім послом Росії в Парижі Маклаковим та іншими групами¹⁵. Втім росіяни питання щодо визнання самостійності України відкладали й не бажали йти на зустріч українським домаганням¹⁶. Зокрема у розмові з М. Лозинським Маклаков зауважив, що оскільки Росія існує юридично як держава, то не можна говорити про самостійність України. З приводу галицького питання останній відзначив, що визнає Польщу в етнографічних кордонах, але не має претензій до того, щоб Галичина належала до Росії¹⁷. Про це М. Лозин-

¹² *Назарук Осип*. На роздоріжжі (Україна – а Румунія, Польща й Росія) // Стрілець. Камянець, 1919. 25 вересня. Ч. 74. С. 1.

¹³ Там само.

¹⁴ *Онацький Євген*. По похилій площині. Записки журналіста і дипломата. Мюнхен: Дніпрова Хвиля, [б. д.]. Ч. II. С. 8.

¹⁵ ЛНБ ім. В. Стефаніка НАНУ, відділ рукописів, ф. 57 (Калинович Іван Титович), спр. 7 (Записна книжка І. Калиновича. Уривки. Відень, 1919), арк. 1-1 зв.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само, арк. 2 зв.

ський 9 вересня 1919 р. у Відні повідомив Закордонну Групу УНРади на її засіданні¹⁸.

Уся інформація, яка виходила від диктатора та ЗГ УНРади до галицьких членів делегації в Парижі зосереджувалася виключно в руках В. Панейка¹⁹. Він у листах до Є. Петрушевича та Володимира Сінгалевича однозначно наполягав на порозумінню з А. Денікіном і західними альянсами, які його підтримували²⁰. Іван Кедрин про зовнішньополітичні орієнтації дипломата ЗУНР писав так: «Василь Панейко був, без сумніву, соборником і одним із передовиків, що формулували соборницько-державницьку плятформу галицьких українців напередодні першої світової війни. І був теж одним із тих, які залишилися в душі обласними галичанами, відштовхнені від Наддніпрянщини тамошніми революційними явищами, яких не розуміли. [...] Василь Панейко не був партикуляристом провінціялом. Він був соборником, але в тому розумінні, що реальне здійснення соборництва вважав за можливе тільки в рамках російської федерації. З усією рішучістю треба підкреслити, що русофільство Василя Панейка не мало нічогісінько спільного з старогалицьким москвофільством, чи наддніпрянським малоросійством. Він був українським патріотом-державником, але здійснення українського державницького ідеалу він уважав за можливе в рамках федерації з Росією, при чому тільки в такій комбінації уважав за

¹⁸ Там само, арк. 1-2 зв.

¹⁹ ЦДІАУЛ, ф. 361 (Крушельницький Антін, 1878–1941), оп. 1, спр. 102 (Листи Михайла Лозинського до Антіна Крушельницького), арк. 15-15 зв., 16 зв.

²⁰ *Доценко О.* Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Київ; Львів, 1923. Т. II. Кн. 4: 1917–1922. С. ; “Falsus utinam vates sim!” // Василь Панейко. Зєдинені держави Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польщі і Росії. Відень: Накладом автора, 1922. С. 58-81.

можливу українську національну експансію на схід від українських етнічних земель з чорноморського басейну»²¹.

Тим часом листи В. Панейка про наслідки його переговорів з росіянами в Парижі, Є. Петрушевич привселюдно зачитував на зібранні галицького активу в Кам'янці на Поділлі. Про зміст цих листів дізнався й Головний отаман²².

Наприкінці жовтня 1919 р. Є. Петрушевич скликав між партійну нараду галицьких українців, за винятком УСДП. На нараду запросили запрошено члена Директорії Андрія Макаренка і Сільського. Він зокрема повідомив присутніх, що члени ЗГ УНРади у Відні схиляються до федерації з «денікінською» Росією. Свою позицію щодо перспектив української самостійності Є. Петрушевич оприлюднив буквально так: «Я не вірю в будову самостійної держави, військо є розбите і тому ми є змушені наразі покінчати з самостійницькою думкою. Лінія Директорії досягнути самостійності власними силами це є ризикова дорога. Ми мусимо годитися з Польщею, або з Денікіном. З Польщею не можливо, бо Польща є віроломна. Лучче нам пождати на федерацію з Росією Денікіна.

Україні бракує інтелігенції до будови та удержання державного апарату, так що сьогодні думати про самостійність України є прямо фантазія.

Ми не доросли до самостійності, тому на разі мусимо погодитися на мою думку тільки на автономію. Самостійну Українську Державу ми зможемо добудувати аж за кілька десят літ, виховавши до сего свідоме молоде покоління»²³.

²¹ *Кедрин Іван*. Два корифеї преси д-р Іван Німчук – д-р Василь Панейко // Календар «Свободи» на звичайний рік 1957. Нью-Йорк, [б. д.], С. 108.

²² *Доценко О.* Літопис української революції. Матеріяли й документи до історії української революції. Київ; Львів, 1923. Т. II. Кн. 4: 1917–1922. С. .

²³ Нарада у Петрушевича // *Боротьба*. Орган Українських Соціально-Демократів Галичини й Буковини. Кам'янець на Поділлі, 1919. 14 листопада. Ч. 9. С. 1; *Мазена Ісаак*.???

Натомість в оточенні Головного Отамана сподівалися реальнішої допомоги від двох безпосередніх сусідів України Польщі, а може й Румунії²⁴. У листі до голови надзвичайної дипломатичної місії УНР у Польщі Андрія Лівницького 30 жовтня 1919 р. С. Петлюра підкреслив «Ніколи не забувайте, що Велика Росія, та ще така чорна на масть, як денікінська, для нас не прийнятна, і ми повинні шукати спільників нашої позиції щодо Денікіна. В зв'язку з цим комбінація союзу проти Росії: Польща–Латвія–Литва–Естонія – цілком прийнятна для нас. Коли за допомогою Польщі ми дістанемо зброю – і частя військово тоді перейде на наш бік, а се наблизить можливість вступу до такого союзу Кубані, Грузії і Азербайджану і реалізації таким чином системи коаліції Балтійсько-Чорноморських держав. Для здійснення заключення мирного договору між Україною та Польщею в разі потреби можна йти на поступки, зважаючи на наше тяжке становище»²⁵. У цьому ж листі до А. Лівницького: В листі до Голови надзвичайної Дипломатичної місії УНР в Польщі Андрія Лівницького від С. Петлюра писав «З Д-ром Є. Петрушевичем у мене цілком добрі відносини. Сьогодні булиśmy разом з Прем'єром Мазепою у нього в ріжних державних справах. Поголоски про денікінський настрій Галицької армії не відповідають дійсности. 27–29/X разом з Петрушевичем були в Галицькій Начальній Команді для скріплення духа армії і штабу в напрямку проти Деникінському»²⁶.

²⁴ *Кедрин Іван*. Декларативна і дійсна соборність. С. 19.

²⁵ Симон Петлюра та його родина. До 70-річчя його трагічної загибелі. Документи і матеріали / Упорядкування та передмова Василя Михальчука. Київ: Рада, 1996. С. 24-25.

²⁶ *Симон Петлюра*. Статті, листи, документи. Т. III / Упорядник В. Сергійчук. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. С. 133; У змінній транскрипції цей фрагмент поданий у іншому збірнику документів («З д-ром Є. Петрушевичем у мене цілком добрі стосунки. Сьогодні булиśmy разом з прем'єром Мазепою у нього в різних державних справах. Поголоски про денікінський настрій Галицької армії не відповідають дійсности. 27–29.X. разом з Петрушевичем були в галицькій

Та незабаром позиція диктатора і його оточення змінилася. О. Жуковський про це записав так: «5. XI. Розмова з Левицьким. Галичани пред'явили ультиматум. Голубович з уповноваженням від Петрушевича, заявив, що Галичани тільки тоді приймуть участь у боротьбі з Деникиним, коли між іншими пунктами, яких було 9 є зміна кабінету. С[оціалісти]-р[еволюціонери] повинні вийти цілком, Мартос із с[оціал]-д[емократами] теж. Коли запитали чи це ультиматум сказав, що це умови. Дали можна сподіватись в протилежному разі просто перехід в Галичину, або сполука з Деникіним»²⁷.

Вкрай важка воєнна ситуація, трагічні гуманітарні обставини спричинили до того, що Галицька Армія на чолі з генералом Мироном Тарнавським 6 листопада 1919 р. уклала військову конвенцію з Добровольчою армією генерала Антона Денікіна²⁸. Оточення Петлюри встановило, що рішення щодо укладення угоди з денікінцями Є. Петрушевич санкціонував шифрованою телеграмою²⁹.

Втім назовні 7 листопада 1919 р., Диктатор обурився, дізнавшись що письмову умову заключили без погодження з ним. Іван Макух, з цього приводу, записав: «Диктатор викручується сіном, що перехід заініціювала начальна команда Української Галицької Армії, а він про це не знав»³⁰.

Дмитро Паліїв пізніше згадував: «Договір Української Галицької Армії з Денікіном був у своїй концепції настільки дивоглядний, що на пальцях одної руки порахував би людей, які

Начальній Команді для скріплення духу армії і штабу в напрямку протиденікінському» (Симон Петлюра та його родина. С. 25).

²⁷ Записна книжечка О. Жуковського з 1919 року // Український історик. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1986. Ч. 3-4. С. 110.

²⁸ *Нагаєвський І.* Історія Української Держави двадцятого століття. Рим, 1989. С. 329-330.

²⁹ *Симон Петлюра.* Статті, листи, документи. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. С. 256.

³⁰ *Іван Макух.* На народній службі. Спогади. С. 265.

цей договір вважали політичним актом. Загал дивився на нього тільки як на передишку. Якщо були різниці в поглядах, то тільки в площині: Чи була конечною оця передишка, чи можна було без неї обійтись?»³¹. Але далі Д. Паліїв відзначає, що диктатор, як політично відповідальний за Галицьку Армію у перших стадіях перемовин з Денікіним поступив правильно, не давши на них своєї згоди. Але за другу стадію, коли призначені ним новий командуєчий Осип Микитка і начальник штабу полковник Ціріц, за згодою диктатора таки заключили остаточний договір – він безумовно відповідальний³².

Увечері 15 листопада 1919 р. сотник Бемко привіз з Бару до Начальної Команди ГА депешу диктатора такого змісту: «З Кам'янця, 14.XI. год. 7.30 веч. – Дозволяю нашій делегації вести дальше переговори від імени в інтересах Галицької Армії. О скільки це однак буде можливим повинна брати в оборону також всі ті наддніпрянські частини, які залишаються на фронті і піддадуться, а головно старшин. Належить застережи галицькій армії повну автономію під оглядом організаційним й адміністраційним під проводом і контролею.

Дальші постанови політичного порозуміння застережи пізнішим переговорам. – Я неначе увязнений, не маю наразі полукитися з Армією. Проти всіх Галичан ведеться тепер беззглядна боротьба. Тутешне Правительство приготовляється до виїзду. Здоровлю Всіх – Петрушевич»³³. З тексту телеграми випливає, розуміння конечності переговорів з денікінцями, інформаційна блокада диктатора з боку уряду Директорії.

Внаслідок ускладнення ситуації перед загрозою захоплення польськими військами Кам'янця на Поділлі, Є. Петрушевич і його найближче оточення виїхали проти ночі 16 листопада

³¹ *Дмитро Паліїв*. На чисту воду. З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. Львів 1930. Ч. 6. С. 15.

³² Там само.

³³ Цит. за: *Денник Начальної Команди Української Галицької Армії*. Нью-Йорк: Червона Калина, 1974. С. 114-115.

1919 р. виїхав до Жванця над Дністром і переправився до Хотина, через Чернівці до Відня³⁴. Тоді ж до австрійської столиці прибув з Парижа заступник голови делегації УНР на Міровій Конференції Василь Панейко.

У австрійській столиці Є. Петрушевич дізнався про варшавську декларацію делегації УНР під керівництвом А. Лівницького від 2 грудня 1919 р., у якій йшлося про відмову від претензій на Східну Галичину. Диктатор скликав УНРаду, й впродовж 9–17 грудня 1919 р. під його головуванням відбулось кілька засідань, на яких обговорювали питання зовнішньої політики³⁵.

Еміграційна українська преса замовчувала суперечки ЗГ УНРади з приводу можливого союзу з росіянами. Таку інформацію навесні 1920 р. оприлюднив виконувач обов'язків посла УНР у Відні Г. Сидоренко у листі до Андрія Лівницького: «Політика тутешніх галицьких українців відзначається великою розбіжністю. По своїм повороті з України Петрушевич старався перевести в Національній Раді резолюцію на користь Денікіна, але не спромігся цього зробити. За Петрушевичем і за федерацією стоїть лише частина Галичан. Друга частина стоїть за самостійність України. До комунізму ставляться прихильно хіба деякі галичани, а поза тим большевики можуть впливати на галичан лише остільки, оскільки вони будуть виступати проти Польщі. Серйозної політичної акції в смислі федерації з Росією галичане у Відні розвинути не можуть»³⁶.

Після пропольських аспірацій уряду С. Петлюри галичани і деякі наддніпрянці покинули об'єднану делегацію у Парижі.

³⁴ Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–2013). Ілюстрований біографічний нарис. С. 234–235.

³⁵ Павлишин О. Закордонна Група Української Національної Ради у Відні (1919–1923 рр.) // Галичина. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 23. С. 57–66.

³⁶ Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919–1921) / Упор. Валентин Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016. С. 695.

Натомість активізували перемовини з російськими колами. Разом з представниками українських партій, які стоять за об'єднання з Росією, вони 19 грудня 1919 р. заснували Український Національний Комітет, який включив у свою програму є з'єднання з Росією на основах федералізму³⁷. Відомо, що до Комітету увійшли: В. Панейко (Президент), Олександр Кульчицький, Степан Томашівський та син диктатора – Антон Петрушевич³⁸. Як стверджував М. Лозинський, створений В. Панейком разом з Моркотуном «Український Національний Комітет» був «під покровом російських протибольшевицьких кругів»³⁹. У Декларації, яку УНК надіслав делегаціям держав у Парижі йшлося: «Своїм віросповіданням Український національний Комітет вважає повне воскресення України в етнографічних границях, з'єдненою з сильною Росією в федерації»⁴⁰.

12 січня 1920 р. Є. Петрушевич своїм рішенням відкликав М. Лозинського, противника порозуміння з Росією, з делегації ЗУНР у Парижі⁴¹. 31 січня 1920 р. М. Лозинський виступив із відкритим листом до УНРади та УНК США рішучою критикою

³⁷ «В Парижі заснувався Український національний Комітет» // Воля. Відень, 1920. 7 лютого. Т. 1. Ч. 6. С. 281-282.

³⁸ Катон. Чи конечно треба було? // Нова Рада. Львів, 1920. 26 лютого. Ч. 41. С. 1-2.

³⁹ *Лозинський Михайло, Д-р.* Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом. Львів, 1925. С. 7.

⁴⁰ *Лозинський М.* Куди ідете? Відкритий лист до членів Української Національної Ради і Ради Державний Секретарів Західної Области Української Народньої Республіки і до Українського Національного Комітету в Злучених Державах Північної Америки // Воля. Відень, 1920. 14 лютого. Т. 1. Ч. 7. С. 311. Лозинський зауважив, що характерним є той факт, що ця фраза з Декларації випущена у її публікації в офіціозі ЗУНР «Український прапор».

⁴¹ ЦДАУЛ, ф. 361 (Крушельницький Антін, 1878–1941), оп. 1, спр. 102 (Листи Михайла Лозинського до Антіна Крушельницького), арк. 15 зв.

політичної орієнтації галицьких представників в делегації УНР в Парижі⁴².

Є. Петрушевич не афішував свого ставлення до новоствореної представницької організації, натомість попрямував до Парижа й Лондона з метою дізнатися про ставлення до галицького питання урядів Франції та Британії.

Інший посланець Є. Петрушевича, Теофіль Окуневський нав'язував контакти з росіянами у Празі через посередництво Карла Крамаржа. Чеський прем'єр навіть підготував проект конституції, який мав запропонувати А. Денікінові. Зокрема, Росія мала ділитися на ряд обласних республік, між ними з українська, зі своїми урядами та окремими соймами⁴³.

Досить несподівано прихильниками проросійської орієнтації виявилися ряд впливових політиків діячів УНРади: На засіданні львівської делегації 8 листопада 1919 р. В. Будзиновський у своєму виступі возвеличував царську Росію, називаючи її правління більш ліберальним, ніж будь-яке інше в Європі. Натомість петлюрівців назвав «бандою конокрадів»⁴⁴.

Депутати притримувалися проросійських настроїв навіть після поразки військ Денікіна. У січні 1920 р. М. Кордуба з цього приводу зауважив: «Вони досі ні чути не хотіли про які небудь переговори з Польщею, хоч їхні консервативно-ретроградний світогляд найближше підходив до лінії, по котрій йде політика теперішнього польського правління. Антагонізм проти Польщі пхав їх тепер в сторону большевиків, від котрих від-

⁴² *Лозинський М.* Куди ідете? Відкритий лист до членів Української Національної Ради і Ради Державний Секретарів Західної Области Української Народньої Республіки і до Українського Національного Комітету в Злучених Державах Північної Америки // Воля. Відень, 1920. 14 лютого. Т. 1. Ч. 7. С. 306-312.

⁴³ *Кордуба М.* Щоденник. 1918–1925. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету; Україна Модерна, 2018. С. 173-174.

⁴⁴ *Кордуба М.* Щоденник. 1918–1925. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету; Україна Модерна, 2018. С. 176.

ділює їх ціла пропасть політично-суспільного світогляду – справді трагічне положення не без примішки комізму»⁴⁵.

Серйозним аргументом у зовнішньополітичних заходах Є. Петрушевича була перспектива використання для боротьби в Україні українських військовополонених, які перебували, які були інтерновані у концтаборах Італії. У другій половині січня 1920 р. часопис «Воля» повідомив, що до Відня прибув виконуючий обов'язки голови української місії в Італії. Його візит пов'язували з телеграмою Петрушевича заступнику голови місії галичанину Іванові Коссаку негайно приготувати до від'їзду в Україну на допомогу А. Денікінові двадцять тисяч полонених-українців. Часопис висловлював здивування: «Як відомо, Денікін зараз навіть території немає. Увесь штаб його перебуває на пароплавах коло Севастополя, готовий до відплиття за кордон. Куди думає кинути своїх бідолашних Галичан диктатор – невідомо. Пан отаман Коссак, під впливом тої телеграми подався до демісії. В українських колах рахують, що в зв'язку з наступом українських повстанців на Одесу, варто було би подбати про підготовлення десанти з полонених для підтримки українського Уряду, а ні в якому разі не Денікіна»⁴⁶.

Підтвердження такої інформації знаходимо у щоденникових записах секретаря української місії в Італії Євгена Онацького. 26 січня 1920 р. він записав таке: «Сингалевич прислав телеграму з Відня до от. Коссака, щоб посилали українських полонених до Новоросійського, нібито до англійців, що будуватимуть там антибільшовицький фронт... Отже – таки до Денікіна. Що за скандальна історія»⁴⁷. Та з такого «подарунка» від Є. Петрушевича А. Денікін не зумів скористатися. Мирон

⁴⁵ Кордуба М. Щоденник. 1918–1925. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету; Україна Модерна, 2018. С. .

⁴⁶ З українського життя на чужині // Воля. Відень, 1920. 24 січня. Т. 1. Ч. 4. С. 183-184.

⁴⁷ Онацький Євген. По похилій площині. Записки журналіста і дипломата. Мюнхен: Дніпрова Хвиля, [б. д.]. Ч. II. С. 34.

Кордуба, з цього приводу, занотував у щоденнику 18 січня 1920 р.: «Положення починає бути інтересне, більшовики зліквідували Денікі[ні]яду швидше, чим загално надіялися. Через се Петрушевич, Панейко, Окуневський et tutti quanti* осіли зі своєю орієнтацією в калосу, а галицькі полки, даровані ними Денікінові, самочинно переходять то до большевиків, то до інших повстанчих груп»⁴⁸.

Поїздки Є. Петрушевича до Парижа й Лондона не мали наслідків. Антанта офіційно не оприлюднювала своєї позиції щодо приєднання Східної Галичини до Росії. Хоча французьке керівництво демонструвало свою підтримку Росії⁴⁹. Втім, незабаром, через поразку в Україні Денкіна перестали сприймати як серйозну силу.

Відтак навесні 1920 р. зовнішня політика оточення Є. Петрушевича втратила орієнтири. Її проекти об'єднання з Наддніпрянщиною; федерації з Чехо-Словаччиною чи з небільшовицькою Росією в умовах тогочасної військово-політичної та міжнародної ситуації Європі виявилися нездійсненними⁵⁰. У травні 1920 р. Є. Петрушевич усунув В. Панейка з посади голови делегації ЗУНР у Парижі⁵¹. Наприкінці серпня того ж року Диктатор виступив з заявою в якій заперечив свою проросійську орієнтацію і зречення ідеї самостійності України. Диктатор відзначив, що укладення угоди з Денікіном мало чисто військовий характер. Натомість визнав: «Правдою є тільки те, що представники Галицького Уряду в Парижі пробували утворити підго-

* Et tutti quanti (*итал.*) – і всі інші.

⁴⁸ Кордуба М. Щоденник. 1918–1925. С. 192.

⁴⁹ Gmurczyk-Wronska Malgorzata. Polska, bolszewicy I “biała” Rosja – z wschodniej polityki Francji (1918–1921) // Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo-Wschodniej. Warszawa: Semper, Instytut Historii PAN, 2014. T. XLIX. Zeszyt 1. S. 90–91.

⁵⁰ Павлюк Олександр. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). Київ: Видавничий дім «KM Academia» 1996. С. 97.

⁵¹ Там само.

товчий комітет для наладження порозуміння з деякими російськими кругами, що той комітет навіть не уконституувався і що по моїм приїзді в Париж ту розпочату справу понехано вже в першій половині січня 1920 р.

Я все був і тепер є засадничо противний тому, щоби Галицький Уряд мішався в справи Великої України, а з другого боку спочуваю і вірю в ідею соборности всеї України. Однак серед теперішних міжнародних відносин потреба практичної політики наказує мені твердо й виразно стояти за тим, що галицька справа передовсім дозріла до полуднання її і що обов'язком Галицького уряду є використати цю догідну політичну конюнктуру. Старання о як найскорше корисне для нас її вирішення в нічім не противиться інтересам Східної України, противне здобуття нашої самостійности дасть їй щойно сильну і трівку основу до боротьби за свободу Великої України. Дперва по розв'язанню питання самостійности Галицької України і при її помочи прийде день свободи й державної незалежності для всеї України»⁵².

Необхідно відзначити, що С. Петлюра звинувачуючи Є. Петрушевича в порозумінні з А. Денікіним, сам пробував домовитися, й вів таким чином подвійну гру. Через дипломатичні канали Головний Отаман звернувся до А. Денікіна, погоджуючись на федерацію з Росією. А. Денікін негативно ставився до уряду С. Петлюри, вважаючи, що той став «играшкою в міжнародній політиці»⁵³. Ще однією була спроба налагодити зв'язки з А. Денікіним через посередництво Крамаржа і російського дипломата Маклакова,⁵⁴.

У серпні 1920 р. С. Петлюра, перебуваючи в штабної вагоні коло ріки Бистриця в околицях Станиславова, відначив наслідки домовленостей з Врангелем: здобутки незначні, однак треба в

⁵² *Петрушевич Е.* До війська галицької землі! // Український прапор. Відень, 1920. 29 серпня. Ч. 46. С. 3-4.

⁵³ Українські Вісти. Paris, 1926. 16 Грудня. № 16. С. 3.

⁵⁴ Там само.

безвиході: «Звичайно, більшовики за це вхопляться для своєї агітації; але це не важне; важне для мене те, щоб поставити нашу армію в легші умови, щоби не впав ані один зайвий козак». Як бачимо, риторика С. Петлюри кінця літа 1920 р. співпадала з аргументацією генерала М. Тарнавського на початку листопада 1920 р.

У вересні 1920 р. за посередництвом французької військової місії Варшаві середовище С. Петлюри домовилося про направлення делегації до Врангеля. Відтак до Севастополя для зустрічі з російським генералом виїхала військова делегація УНР в складі полковника Ноги, Чикаленка і хорунжого Роменського. 10 вересня 1920 р. петлюрівська делегація була представлена Врангелю. На зустрічі були присутні Кривошеїн, російський генерал Шатілов, Петро Бернгардович Струве. Голова української делегації виголосив хвалебну промову на честь російської армії та її командування. Відзначивши, що відмова Врангеля від централістської політики, дає можливість тісної співпраці військ УНР і Росії для боротьби зі спільним ворогом – більшовиками⁵⁵. Однак Врангель, як і Денікін, не надавав серйозного значення угоді з С. Петлюрою, натомість мав ділові стосунки з іншим українцем – Моркотуном⁵⁶. Про ці перемовини згадував й Л. Чикаленко⁵⁷.

Восени 1921 р. диктатор ЗУНР поновив заходи щодо порозуміння з росіянами. 15 жовтня 1921 р. у Відні відбулися перемовини між Є. Петрушевичем та закордонними представниками Галицько-Русской організації Дмитром Марковим та Емілем Вальницьким⁵⁸. Про вироблення спільної політичної позиції⁵⁹.

⁵⁵ Українські вісти. Paris, 1926. 1 Травня. № 1. С. 1.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Чикаленко Лев. Уривки зі спогадів з років 1919–1920 / Л. Чикаленко. Нью-Йорк: «Наша Батьківщина», 1963 (= «Мемуарна бібліотека»). С. 144–145.

⁵⁸ Кордуба М. Щоденник. 1918–1925. С. 312.

Сподівання на похід проти більшовицької Росії, знову питання проросійської орієнтації. На засіданні в народному комітеті УНТП 26 листопада 1921 р. Олександр Кульчицький виступив з рефератом про міжнародне становище, «поручаючи гарячо москвофільську орієнтацію, і дійшов до висновку, що федерація з Росією для нас ліпша, чим самостійність». В обговоренні його підтримав В. Будзиновський. Щодо останнього, М. Кордуба, сказав, що «тенор його промови був той, щодля нас спасеніє лишень в злуці з Росією»⁶⁰. Натомість сам М. Кордуба рішуче заперечив цей проект, вказуючи, що «федерацію куди тяжче вдержати, чим самостійність, що навіть Польща не вміла врятувати своєї федерації»⁶¹.

Внаслідок домовленостей у Відні у Львові 11 грудня 1921 р. відбулося перше спільне засідання представників УНРади з уповноваженими Виконавчого Комітета Галицько-руські організації («Исполнительного Комитета Гал. русской организации»)»⁶². Перемовини у Львові з москвофілами, не дійшли згоди перемовини показали, що залишилися на своїх передвоєнних поглядах⁶³.

Одночасно з переговорами в офіціозі диктатора опубліковано статтю, в якій йдеться про потребу консолідації з галицьким русофілами. Йшлося про те, що в період державного будівництва ЗУНР русофіли підтримали українську державність: «Але се треба підчеркнути, що поза одиничними випадками галицькі русофіли в краю не зрадили свого народу у важкій хвилі і взяли активну участь в боротьбі нашого народу проти

⁵⁹ ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України, відділ рукописів. Ф. Архів І. Крип'якевича. Арк.

⁶⁰ Кордуба М. Щоденник. 1918–1925. С. 311.

⁶¹ Кордуба М. Щоденник. 1918–1925. С. 312.

⁶² Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАНУ, ф. , архів І. Крип'якевича, № 356, арк. .

⁶³ Кордуба М. Щоденник. 1918–1925. С. 316–317.

польської навали»⁶⁴. Й, нібито, утворений «Исполнительный Комитет» став в одну бойову лінію з українським народом, а на станом на 1921 р. русофіли продемонстрували нахил до «повільної українізації»⁶⁵.

Та програш російського проекту орієнтація Є. Петрушевича та його оточення на більшовиків⁶⁶. На проросійських позиціях довгий час залишався В. Панейко⁶⁷.

* * *

Спроби нав'язати контакти з росіянами були викликані розбіжностями з Петлюрою та намаганням заради підтримки Антанти опертися на росіян. Впливи серед діячів УНРади у Львові та в еміграції, але найбільше – Василя Панейка. У Є. Петрушевича, який не мав досліду дипломатичної діяльності погано знав обставини – існували певні ілюзії щодо справжніх намірів росіян. Реальна зовнішня політика диктатора вирізнялася від соборницької риторики яка звучала з його уст. Проросійський вектор міжнародної діяльності у 1919–1921 рр., який актуалізувався в умовах тогочасної військово-політичної та міжнародної кон'юнктури, не приніс Є. Петрушевичу вагомих здобутків, натомість поглибив розкол з наддніпрянцями й мав негативно позначився на репутації диктатора серед українського активу.

REFERENCES

[Oleksandr Zhukovskiy] (1986). Zapysna knyzhchka O. Zhukovskoho z 1919 roku. Ukrainskiy Istoryk. Vol. 3-4. New York; Toronto; Miunkhen.

⁶⁴ Наддніпрянець. В справі одноцільного фронту // Український Прапор. Відень, 1921. 24 грудня. Ч. 51. С. 1.

⁶⁵ Там само.

⁶⁶ Див.: Павлюк О.В. Радянофілство Є. Петрушевича: переконання чи вимушеність // Український історичний журнал. 1997. № 4. С. 95-101; Федорів Олександр. Радянський фактор у політиці уряду Євгена Петрушевича (1921–1922 рр.) // Галичина. Івано-Франківськ, 2004. № 10. С. 261-267.

⁶⁷ Панейко Василь. Зєдинені держави Східної Європи. Галичина й Україна супроти Польщі і Росії. Відень: Накладом автора, 1922. С. .

Chykalenko Lev. (1963). Uryvky zi spohadiv z rokiv 1919–1920. New York.

Dotsenko Oleksandr (1923). Litopys ukrainskoi revoliutsii. Materiialy y dokumenty do istorii ukrainskoi revoliutsii. Kyiv; Lviv.

Fedoriv Oleksandr. (2004). Radianskyi faktor u politytsi uriadu Yevhena Petrushevycha (1921–1922 rr.). Halychyna. Ivano-Frankivsk. № 10.

Gmurczyk-Wronska Malgorzata. (2014). Polska, bolszewicy i “biala” Rosja – z wschodniej polityki Francji (1918–1921). Studia z dziejow Rosji i Europy Srodkowo- Wschodniej. T. XLIX. Zeszyt 1. Warszawa.

Hrushevskiy Mykhailo. (1920). Mizh Moskvoiu y Varshavoiu. Boritiesia – poborete! Viden.

Ilashchuk Vasyl. (1923). Na ridnii zemli v nevoli! (V chotyrolitni rokyvny zdobuttia Kyiva). Ukrainskyi Skytalets. Ch. 17–18 (39–40). Viden.

Katon. (1920). Chy konechno treba bulo? Nova Rada. Ch. 41. Lviv.

Kavunyyk Valentyn, ed. (2016). Arkhiv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Ministerstvo zakordonnykh sprav. Dyplomatychni dokumenty vid Versalskoho do Ryzkoho myrnykh dohovoriv (1919–1921). Kyiv.

Kedryn Ivan. ([b. d.]). Dva koryfei presy d-r Ivan Nimchuk – d-r Vasyl Paneiko. Kalendar «Svobody» na zvychainyi rik 1957. New York.

Kedryn Ivan. (1969). Dekliaratyvna i diisna sobornist. Visti kombatanta. Vol. 1. Toronto; New York.

Korduba M. (2018). Shchodennyk. 1918–1925. Lviv.

Kovalchuk Mykhailo. (2006). Nevidoma viina 1919 roku: ukrainsko-bilohvardiiske zbroine protystoiannia. Kyiv.

Levytskyi Kost. (1919). Kudy dorohy? Ukrainskyi Prapor. Vol. 4. Viden.

Lozynskiy Mykhailo (1925). Moie spivrobitnytstvo z Prezidentom Petrushevychom. Lviv.

Lozynskiy Mykhailo. (1920). Kudy idete? Vidkrytyi lyst do chleniv Ukrainskoi Natsionalnoi Rady i Rady Derzhavnyi Sekretariv Zakhidnoi Oblasty Ukrainskoi Narodnoi Respubliky i do Ukrainskoho Natsionalnoho Komitetu v Zluchenykh Derzhavakh Pivnichnoi Ameryky. Volia. T. 1. Ch. 7. Viden.

Makukh Ivan. (1958). Na narodnii sluzhbi. Spohady. Detroit.

Mazepa I. (1951). Ukraina v ohni y buri revoliutsii 1917–1921. Vol. II: Kamianetska doba – Zymovyi pokhid. [Miunkhen].

Nahaievskiy I. (1989). Istoriia Ukrainskoi Derzhavy dvadtsiatoho stolittia. Rym.

Nazaruk Osyph. (1919). Na rozdorizhzhzi (Ukraina – a Rumuniia, Polshcha y Rosiia) // Strilets. Ch. 74. Kamianets.

Onatskyi Yevhen. ([b. d.]). Po pokhlyii ploshchyni. Zapysky zhurnalista i dyplomata. Ch. II. Miunkhen.

Paliiv Dmytro (1930). Na chystu vodu. Z moikh spomyniv. Litopys Chervonoii Kalyny, Vol. 6, 7/8. Lviv.

Paneiko Vasyl. (1922). «Falsus utinam vates sim!». Ziedyneni derzhavy Skhidnoi Evropy. Halychyna y Ukraina suproty Polshchi i Rosii. Viden.

Paneiko Vasyl. (1922). Ziedyneni derzhavy Skhidnoi Evropy. Halychyna y Ukraina suproty Polshchi i Rosii. Viden.

Pavliuk O. V. (1997). Radianofilstvo Ye. Petrushevycha: perekonannia chy vymushenist. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. № 4.

Pavliuk Oleksandr. (1996). Borotba Ukrainy za nezalezhnist i polityka SShA (1917–1923). Kyiv.

Pavlyshyn Oleh. (2002). Obiednannia UNR i ZUNR: polityko-pravovyi aspekt (kinets 1918 r. – persha polovyna 1919 r.). Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna. Vyp. 37/1. Lviv.

Pavlyshyn Oleh. (2013). Yevhen Petrushevych (1863–1940). Iliustrovanyi biohrafichnyi narys. Lviv.

Pavlyshyn Oleh. (2014). Zakordonna Hrupa Ukrainskoi Natsionalnoi Rady u Vidni (1919–1923 rr.). Halychyna. Ivano-Frankivsk,.

Petliura Symon (1956). Statti, lysty, dokumenty. New York.

Petliura Symon (1979). Statti, lysty, dokumenty. T. II. New York.

Petrushevych E. (1920). Do viiska halytskoi zemli! Ukrainskyi Prapor. Ch. 46. Viden.

Serhiichuk V., ed. (1999). Symon Petliura. Statti, lysty, dokumenty. T. III. Kyiv.

Shankovskyi Lev. (1958). Ukrainska armiiia v borotbi za derzhavnist. Miunkhen.